

RECHIZITORIU CONSTANTINIAN LA ADRESA PERSECUTORILOR, A PĂGÂNILOR ȘI A ERETICILOR

GABRIEL-VIOREL GÂRDAN

Abstract. The Constantinian Indictment against the Persecutors, Pagans and Heretics.

In the historical literature dedicated to emperor Constantine the Great, we observe he was apprehended as an apologist of Christianity. Starting from such premises, we propose an analysis of the position the faithful basileus adopted towards the ones that previously persecuted the Christians, towards the ones that were still not converted to Christianity, and towards the ones that distorted the Christian teachings. In this sense, we will make use of the springs, orations and official acts from Eusebian corpus and we will synthesize the accusations the emperor brought to the opponents of the Christian religion, his arguments and personal spiritual motivations. As an apologist in front of the pagans, persecutors and heretics, Constantine the Great precisely identified the elements that generated conflicts in the relationships between Christianity, the pagan religions and the heretic manifestation. His indictment against the adversaries of Christianity perceived as a vehicle of imperial unity and path towards personal salvation is unsparing, and the imperial legislative measures are explicit.

Keywords: *Constantine, Christianity, apologist, persecutors, pagans, heretics.*

În literatura istorică viața, activitatea și politica religioasă a împăratul Constantin cel Mare au fost receptate în multe registre. Una dintre aceste perspective este aceea în care el apare în postura de apologet al creștinismului¹.

¹ Vezi în acest sens și studiul nostru Gabriel Viorel Gârdan, *Constantine The Great, The Apologist of Christianity* în Dr. Sergiu Popescu (coord.), *The Christian Paradigm of a United Europe. The Historical and Religious Dimension of The Reign of Saint Constantine The Great and His Present Reception*, Regional Development Foundation, Sofia, 2014, pp. 174-183.

Pornind de la această premisă, ne propunem să analizăm modul în care bazele i-a perceput și s-a raportat la cei care au persecutat anterior domniei lui pe creștini, la contemporanii lui care încă nu s-au convertit la creștinism și la cei care au denaturat învățătura creștină. Pentru a putea decifra poziționarea împăratului creștin față de persecutori, păgâni și eretici, vom face recurs la izvoare, la cuvântări și acte oficiale, provenind din corpusul scrierilor eusebiene. Dintre acestea unele aparțin în mod evident lui Eusebiu de Cezareea, în timp ce altele îi sunt atribuite lui Constantin cel Mare². Pe acest fundament documentar ne propunem să prezentăm sintetic acuzațiile pe care împăratul Constantin le aduce la adresa adversarilor religiei creștine și să punctăm argumentele și motivațiile spirituale ale împăratului creștin.

Analiza istoriografiei scoate în evidență faptul că Mark Edwards³ este istoricul care a surprins cel mai bine și a argumentat cel mai convingător dimensiunea apologetică a preocupărilor constantiniene. El identifică *Cuvântarea la adunarea sfinților* atribuită lui Constantin și păstrată în corpusul eusebian ca fiind textul de bază care conturează imaginea de apologet a lui Constantin cel Mare⁴.

În capitolul XXXII din cartea a IV-a a *Vieții fericitului împărat Constantin*, istoricul bisericesc Eusebiu de Cezareea⁵ face referire la modul în care împăratul își alcătua cuvântările în limba latină și ulterior erau traduse de alte persoane în limba greacă. Fără să ofere prea multe detalii, el menționează o cuvântare rostită de către Constantin cel Mare, intitulată de acesta *Către adunarea sfinților*, pe care intenționează să o ofere cititorilor cu titlu de exemplu la finalul lucrării sale⁶. Majoritatea manuscriselor

² Printre cei care au adunat scrisorile lui Constantin cel Mare din diferite surse, le-au grupat și așezat în ordine cronologică se numără Heinz Kraft, *Kaiser Konstantins religiöse Entwicklung*, Tübingen, 1955. Potrivit lui Emanoil Băbuș, aceste texte au fost prezentate și analizate sistematic inițial de H. Dörries, *Das Selbstzeugnis Kaiser Konstantins*, Göttingen, 1954 și recent de Pierre Marraval, *Lettres et discours*, La Belles Lettres, Paris, 2010. Vezi Pr. prof. dr. Emanoil Băbuș, *Probleme religioase în scrisorile imperiale constantiniene* în Pr. prof. dr. Nicolae Chifăr, Pr. lect. dr. Daniel Buda (coord.), *Împăratul Constantin cel Mare și viziunea sa asupra vieții sociale, politice, religioase și culturale a Imperiului Roman*, Ed. Andreiană & ASTRA Museum, Sibiu, 2013, pp. 76-77.

³ Mark Edwards, *The Constantinian Circle and the Oration to the Saints*, în *Apologetics in the Roman Empire*, edited by Mark Edwards, Martin Goodman, Simon Price, Christopher Rowland, Oxford University Press, 1999, pp. 251-275.

⁴ Una dintre cele mai amănunțite analize ale acestei cuvântări a fost prezentată sub forma unei cercetări doctorale la King's College, London, de către David John Ison, *The Constantinian Oratio to the Saints - authorship and background*, în anul 1985.

⁵ Pentru o analiză recentă a modului în care imaginea lui Constantin este reflectată în textele lui Eusebiu vezi Timoty Barnes, *Constantine. Dynasty, Religion and Power in the Later Roman Empire*, Willey Blackwell, 2014, pp. 8-13.

⁶ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, studiu introductiv de Emilian Popescu, traducere și note de Radu Alexandrescu, în col. *Părinți și scriitori bisericești*, SN, 8, Ed. Basilica, București, 2012, p. 228.

și implicit cele mai importante ediții⁷ și unele dintre traduceri⁸ lucrării biografice dedicată de Eusebiu împăratului Constantin cuprind ca anexă și această cuvântare atribuită, așadar, lui Constantin și intitulată *Oratione ad Sanctum Coetum - Cuvântare la adunarea sfinților*⁹. Patrologul Hubertus Drobner, într-o scurtă analiză cu privire la lucrarea lui Eusebiu care înglobează această cuvântare¹⁰, sugerează că Viața fericitului împărat Constantin este mai degrabă un panegiric al împăratului, decât o lucrare istorică, în care sunt menționate doar acele aspecte care fac referire la religiozitatea sa și sunt menite să pună în valoare meritele acestui „prînz binecuvîntat”. Constantin este înfățișat și, am spune noi, promovat ca un lider ales de Dumnezeu că îi conducă pe oameni. El, în numele lui Dumnezeu și cu puterea Sa, s-a arătat victorios împotriva tuturor dușmanilor creștinismului¹¹. Din acest punct de vedere, textul pe care Eusebiu îl include în lucrarea sa, la care noi facem referire, este utilizat de istoricul bisericesc ca un puternic argument astfel încât „mărturia ce o aduc eu [Eusebiu] să nu poată părea o simplă înșiruire de vorbe goale”¹².

S-au purtat discuții ample cu privire la autenticitatea lucrării și la paternitatea sa constantiniană¹³. Noi nu ne propunem aici să reluăm

⁷ PG 20, col. 1253-1316; ediția critică Ivar A. Heikel, *Eusebius Werke I*, în col. *Die griechischen christlichen Schriftsteller*, 7, Leipzig, 1902, pp. 149-192.

⁸ Vezi spre exemplu Ernest Cushing Richardson, *The Life of Constantine by Eusebius, together with the Oratio of Constantine to Assembly of the Saints and the Oration of Eusebius in Praise of Constantine*, A revised translation with prologomena and notes, in *A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, second series, vol. 1, Michigan, 1890.

⁹ Constantin cel Mare, *Cuvîntarea la adunarea sfinților*, XXV, 3 în Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin și alte scrieri*, pp. 249-297.

¹⁰ Timothy Barnes opinează că Eusebiu de Cezareea a grupat de la început Viața lui Constantin, Cuvîntarea la adunarea sfinților și cele două discursuri în cinstea lui Constantin rostite de el cu diferite ocazii cu intenția de a fi citite împreună pentru a justifica pretenția sa că este cunosătorul de referință al împăratului creștin Constantin și a politicii sale religioase. Timothy Barnes, *Constantine. Dynasty, Religion and Power in the Later Roman Empire*, p. 12.

¹¹ Hubertus R. Drobner, *The Fathers of The Church. A Comprehensive Introduction*, Hendrickson Publishers, 2007, pp. 229-230. Vezi și Stylianos G. Papadopoulos, *Patrologie*, vol. II/1, Ed. Bizantină, București, 2009, p. 135.

¹² Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, IV, 32, p. 228.

¹³ Făcând o trecere în revistă a principalilor contestatari ai paternității constantiniene a Cuvîntării la adunarea sfinților, H. A. Drake constată că primele dubii le-a exprimat, în anul 1845, J. P. Rossignol în lucrarea *Virgile et Constantin le Grad*. Paternitatea a fost negată categoric de editorul Ivar A. Heikel, în special, în capitolul 1 din lucrarea *Kritische Beiträge zu den Constantin-Schriften des Eusebius* (Leipzig, 1911). Un nou val de critici s-a iscat în contextul negării autenticității și a paternității eusebiene a *Vita Constantini*, începând cu Henri Grégoire. Pe aceeași linie se situează și Norman Baynes care consideră că acest text nu poate fi utilizat pentru a demonstra convingerile personale ale împăratului Constantin. Vezi în acest sens Norman H. Baynes, „Constantin the Great and the Christian Church” în *Proceeding of British Academy*, London, 1929; H. A. Drake, „Suggestions of Date in Constantine’s Oratio to the Saints” în *The American Journal of Philology*, vol. 106, no. 3 (Autum, 1985), pp. 335-349; H.A Drake, „Policy and Belief in Constantine’s Oratio to the Saints” în *Studia Patristica*, XIX, (1989), pp. 43-51.

discuțiile pe această temă¹⁴, ci asumăm premisa că lucrarea, scrisă inițial în limba latină și tradusă apoi în limba greacă, îi aparține ca formă și conținut, cel puțin în forma sa primară, lui Constantin cel Mare. Această cuvântare despre care se crede că a durat cel puțin două ore¹⁵ a fost rostită cel mai probabil în Vinerea mare¹⁶ în fața unui auditoriu format cu precădere din clerici.

Dacă avem în vedere mărturia aceluiași Eusebiu de Cezareea această cuvântare nu este un fapt singular. Constantin era preocupat de studiu, de expunerea în scris a punctelor sale de vedere. El își făcuse un obicei din a scrie în momentele de răgaz și din a rosti cuvântări, fiind convins că în relația cu masele cea mai eficientă armă este puterea convingerii. De asemenea, pentru el era un lucru firesc ca, în cadrul cuvântărilor, să dezbată probleme de natură teologică. Când era vorba de cuvântările cu conținut teologic adopta chiar o atitudine specială: își îndrepta ținuta, lua o înfățișare severă și cobora glasul. Ca urmare a unei astfel de abordări și datorită convingerii cu care își susținea punctul de vedere reușea să smulgă auditoriului strigăte de încuviințare¹⁷.

Scopul pentru care a fost scrisă și rostită inițial cuvântarea a fost receptat în mod diferit. Fundamentată teologic, argumentată cu exemple din filosofie, redactată în limba latină și tradusă în greacă, cuvântarea a fost scrisă probabil pentru a converti pe necredincioși, pentru a pune capăt unor dispute între credincioși sau pentru a ilustra pietatea autorului¹⁸. Ulterior ea a fost percepută ca fiind un ghid al politicii și al credinței împăratului¹⁹, cu atât mai mult cu cât se apreciază că textul include o argumentare complexă pentru o politică religioasă sofisticată²⁰.

Cuvântarea împăratului rostită în contextul praznicului Patimilor care este „aducător de binecuvântare mulțimii închinătorilor Acelui Dumnezeu Care e țelul de pe urmă a toată închinarea”²¹ își fundamentează dimensiunea apologetică pe trei idei de forță: (1) superioritatea monoteismului, (2)

¹⁴ Vezi și Emilian Popescu, *Studiu introductiv în Eusebiu de Cezareea, Viața împăratului Constantin și alte scrieri*, pp. 61-68.

¹⁵ Mark Edwards, „The Constantinian Circle and the *Oration to the Saints*”, p. 252.

¹⁶ Cu privire la data și locul în care au fost ținută această cuvântare există mai multe teorii. Sunt menționați anii 314, 317, 325 sau chiar 337. Sardica, Constantinopol sau Nicomidia sunt locurile în care ar fi fost posibil să se țină o astfel de cuvântare. Vezi analizele excelente ale lui Timothy Barnes, „The Emperor Constantine's Good Friday Sermon” in *The Journal of Theological Studies*, 27, 1976, pp. 414-423 și H. A. Drake, „Suggestions of Date in Constantine's Oratio to the Saints”, în *The American Journal of Philology*, vol. 106, no. 3 (Autum, 1985), pp. 335-349.

¹⁷ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, IV, XXVIII, 1-2, p. 226.

¹⁸ Mark Edwards, „The Constantinian Circle and the *Oration to the Saints*”, pp. 253, 260-262.

¹⁹ H. A. Drake, „Policy and Belief in Constantine's Oratio to the Saints”, p. 43.

²⁰ H. A. Drake, *Constantine and the Bishops. The Politics of Intolerance*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2000, p. 298.

²¹ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, I, 1, p. 252.

măreția și smerenia întrupării Fiului lui Dumnezeu, (3) adeziunea personală a împăratului față de Mântuitorul Iisus Hristos și datoria/dorința lui de a-L preamări și de a-I vesti binefacerile²².

Având în vedere dimensiunea apologetică a cuvântării este interesant de remarcat modul în care Constantin îi percepe pe păgâni și felul în care aceștia s-au raportat la creștinism. Atitudinea păgânilor persecutori față de creștini și față de Biserică este definită de Constantin ca fiind „nebunească nelegiuire”²³. Conform unui amplu rechizitoriu pe care împăratul îl face păgânilor și persecutorilor, această nebunie a luat următoarele forme de manifestare: păgânii s-au silit să zădărnicească darurile lui Hristos; s-au străduit să nimicească Biserica al cărei rost este să aducă tuturor mântuirea; persecutorii au dat un imbold nou credinței deșarte în idoli; și-au închipuit că cruzimea poate ieși biruitoare asupra iubirii de oameni; nu și-au dat seama că mări-nimia și îndelunga răbdarea a lui Dumnezeu nu pot fi răvășite de semeția omului²⁴; au cârtit împotriva lui Hristos, Dumnezeu și Fiul lui Dumnezeu, pricinuitorul a tot binele²⁵; și-au pus pe față masca pietății ca să se dăruiască mai din plin plăcerilor și destrăbălării; nu au nici cea mai mică idee în ce chip există binele²⁶, care este rostul vieții și al faptului de a fi²⁷; nu cunosc poruncile lui Dumnezeu²⁸, iar când le-au fost vestite le-au sfidat²⁹ pentru că nu vor să știe de Dumnezeu³⁰; au pornit un război necruțător împotriva credinței în Dumnezeu și împotriva preasfintei Sale Biserici³¹; au scăldat în sânge oameni fără vină³²; și-au bătut joc de oamenii drepți³³; au urât Biserica³⁴; au pedepsit pe cei care își duceau viața în sfințenie³⁵; au fost stăpâniți de sete de sânge față de slujitorii lui Dumnezeu³⁶; au săvârșit neînchipuite fapte de cruzime³⁷; au imaginat pedepse de-a dreptul îngrozitoare pentru creștini³⁸;

²² Mark Edwards, „The Constantinian Circle and the *Oration to the Saints*”, pp. 253-254. Pentru o altă analiză a structurii cuvântării vezi: Johannes Quasten, *Patrology*, vol. III, Christian Clasic Ave Maria Press, Notre Dame, IN, f. a., pp. 324-325.

²³ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, I, 5, p. 253.

²⁴ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XI, 4, p. 268.

²⁵ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XI, 7, p. 269.

²⁶ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XI, 7, p. 269.

²⁷ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXI, 4, p. 291.

²⁸ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XI, 7, p. 269.

²⁹ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XII, 2, p. 273.

³⁰ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXI, 2, p. 291.

³¹ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXII, 2, p. 292.

³² *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXII, 2, p. 292.

³³ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXIV, 1, p. 294.

³⁴ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXIV, 1, p. 294.

³⁵ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXIV, 1, p. 294.

³⁶ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXIV, 1, p. 294.

³⁷ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXV, 3, p. 295.

³⁸ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXV, 3, p. 295.

au osândit la destrăbălare fecioare și femei cu viață cumpătată³⁹; au luptat împotriva lui Dumnezeu⁴⁰.

În urma acestui amplu rechizitoriu la adresa păgânilor care au persecutat pe creștini, Constantin ajunge la următoarea concluzie: „ce nebunie! Și la ce sminteală te poate duce până la urmă puterea, încât deși doar om fiind, să te încingi la luptă cu însuși Dumnezeu. Să-ți pui în gând batjocorirea tocmai a celei mai sfinte și mai drepte credințe! Să pui la cale nimicirea unei atare mulțimi și a atâtor oameni drepti fără nici cea mai mică pricină! [...] Dar toate acestea își vor afla plata; și se va arăta și răsplata pentru sângele vărsat pe nedrept [...]. oricum divinitatea are toate motivele să se aprindă împotriva unor asemenea ticăloșii”⁴¹.

În același registru apologetic, făcând o paralelă între credința creștină și religiile păgâne, Constantin identifică următoarele trăsături ale religiei creștine: în ea se găsește noblețea unității de cuget și neîncetata iubire de om; oferă un fel de a-ți ispăși păcatul care nu duce la prăbușirea ființei, ci la sporirea luării-aminte; creștinismul este o credință fără cusur; este însuflețit de mila față de năpăstuiții sortii; presupune o viață simplă; oferă cunoașterea adevăratului Dumnezeu și a stăpânirii Sale unice⁴²; creștinismul este religia cea curată și cu desăvârșire fără pată; prin religia creștină avem parte de un trai pus sub semnul trezviei minții; cei care îmbrățișează această credință și îl mărturisesc pe Dumnezeu merg pe o cale minunată, își duc la bun sfârșit rolul încredințat de Dumnezeu, nu rămân pradă nici nerușinării și nici mâniei, înfruntă fără teamă loviturile vieții, iar prin priveghere dobândesc mila lui Dumnezeu⁴³.

În altă ordine de idei, formulând o adevărată teologie a victoriei⁴⁴ întemeiată pe credința în Dumnezeul creștin, Constantin constată că „nebuneasca nelegiuire” a păgânilor persecutori și implicit cei care s-au lăsat stăpâniți de ea, zac în țărână învinși de dreptate, de puterea virtuții și copleșiți de păreri de rău. Cauzele acestui sfârșit tragic sunt, din perspectiva constantiniană, următoarele: nu au știu să-i slujească lui Dumnezeu după cuviință; nu au înțeles că tot ce se petrece în lume este rezultatul proniei divine, nu al hazardului⁴⁵; din interese personale au manipulat pasiunile mărunte ale

³⁹ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXV, 3, p. 295.

⁴⁰ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXV, 1, p. 294.

⁴¹ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXV, 3, p. 295.

⁴² *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXIII, 1, p. 293.

⁴³ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXIII, 2, p. 293.

⁴⁴ Emanoil Băbuș constată faptul că pentru prima dată noțiunea de teologie a victoriei a fost folosită de J. Gage, *La théologie de la victoire impériale*, în *Revue Historique*, 17, 1933, pp. 1-44, ulterior fiind abordată și de F. Heim, *La théologie de la victoire de Constantine à Théodose*, Paris, 1992. Pr. prof. dr. Emanoil Băbuș, *Probleme religioase în scrisorile imperiale constantiniene*, p. 97.

⁴⁵ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, I, 2, p. 252.

maselor; necredința, neștiința și lipsa de sinceritate au luat forme nevrotice⁴⁶; cruzimea și nestăpânirea mâniei lor⁴⁷.

Pe de altă parte, Constantin își exprimă convingerea că oricine se știe vinovat de a fi dus o viață netrebnică, criticabilă, dezonorantă, poate avea parte de oblăduirea lui Dumnezeu și de viață veșnică în următoarele condiții: dacă se căiește; dacă își înalță gândul la Dumnezeu; dacă își deschide larg „ochii inimii”; dacă se rupe de viața dusă mai înainte; dacă se va încrede deplin în puterea lui Dumnezeu de vindecare a sufletelor⁴⁸.

În încercarea de a valoriza din punct de vedere apologetic Biserica, slujitorii ei și pe martiri, Constantin se oprește asupra câtorva considerații cu privire la misiunea și poziția acestora în societate. Astfel, Biserica și slujitorii ei și-au dobândit „sfințenia fecioriei”, sunt „doică a copilăriei și a sfințeniei”, se frământă pentru adevăr, iar iubirea de oameni nu le lasă nicio clipă de răgaz. Ei sunt izvor veșnic din care curge nectarul aducător de mântuire, și-au asumat slujirea lui Dumnezeu, fapt pentru care și Dumnezeu le poartă de grijă⁴⁹. Misiunea Bisericii și a slujitorilor ei este aceea de a veghea ca porunca lui Dumnezeu să rămână pătrunsă de adevăr și păzită fără știrbire⁵⁰. Învățătura păstrată și propovăduită de Biserică zămislește îndrăzneala în fața morții; înfruntă furtunile vieții și încercarea muceniciei; naște în cel care o primește puterea de a îndura și împlini cu bucurie poruncile dumnezeiești⁵¹.

Referindu-se la locul pe care îl au mucenicii în Biserică și societate, Constantin consideră că mucenicii lasă în urma lor o amintire de neuitat și o glorie veșnică⁵². El elogiază viața lor chibzuită, lupta pentru dobândirea sfințeniei, stăruința în credință și neclintirea în fața suferințelor pricnuite de persecutori⁵³.

Asumându-și deplin rolul de apologet, Constantin se autopercepe pe sine ca fiind, în același timp, subiect și instrument al proniei divine. El a fost chemat de Dumnezeu însuși să pună în aplicare sentința divină asupra celor care i-au persecutat pe creștini⁵⁴.

Purtarea de grijă pe care împăratul o manifestă față de Biserica creștină este, de asemenea, rezultatul aceleiași chemări. În opinia împăratului creștin, binele care se revarsă asupra statului este rezultatul a trei factori: toate acțiunile împăratului îi sunt închinat lui Dumnezeu, vitejia

⁴⁶ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, I, 2, pp. 252-253.

⁴⁷ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXII, 4, p. 292.

⁴⁸ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XI, 1, p. 266.

⁴⁹ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, II, 1, p. 253.

⁵⁰ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XII, 3, pp. 273-274.

⁵¹ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XII, 3-4, p. 274.

⁵² *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XII, 4, p. 274.

⁵³ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXII, 3, p. 292.

⁵⁴ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXV, 5, p. 296.

împăratului și stăruința sa în rugăciune⁵⁵. La acești factori se adaugă purtarea de grijă a lui Dumnezeu și răspunsul Său la rugăciunile celor care se roagă pentru împărat⁵⁶.

Din acest motiv el mărturisește că se simte dator să se închine lui Dumnezeu „izvorul nesecat al dovezilor de putere”; să-și manifeste recunoștința pe care I-o datorează în schimbul „nenumăratelor și marilor Sale faceri de bine”: să-L binecuvânteze și să-L vestească pe Hristos prin pilda vieții sale⁵⁷. De asemenea, el mărturisește că se străduiește din răsuputeri să sădească speranța în sufletele păgânilor, a celor care n-au cunoscut adevărul credinței⁵⁸.

Constantin își asumă misiunea de a aduce la credință pe păgâni. Simțind că are nevoie de sprijin divin în această misiune, el invocă în rugăciune inspirația, susținerea și ajutorul lui Dumnezeu: „Tu, Hristoase, Mântuitorul nostru, al tuturor, fii și Tu aici de față și mă susține în zelul sfintei lucrări, căreia mă închin acum! Înaripează-mi spusa când voi grăi despre tăria Ta și arată-mi cum să găsesc, privitor la Tine, cuvintele cele mai alese!”⁵⁹.

Responsabilitatea de a face cunoscut oamenilor învățătura adevărului este pentru Constantin un motiv de bucurie, o formă de doxologie, un motiv suplimentar de a-și asuma el însuși exigențele vieții dobândite prin convertire⁶⁰. Din aceste motive el recomandă: să ducem o viață cumpătată și liniștită; să nu ne înălțăm în cuget mai presus decât îi este dat firii noastre; să fim încredințați că Dumnezeu, Căruia nu-i scapă nimic din toate cele ce se întâmplă, se află întotdeauna alături de noi⁶¹.

Așadar, Cuvântarea lui Constantin cel Mare către adunarea sfinților are valoare de mărturie. Forța sa apologetică rezidă în faptul că textul ei este depoziția publică a unui convertit⁶². Ea demonstrează vigoarea credinței unui împărat apologet care este capabil să dea expresie teologică credinței sale⁶³. Pe de altă parte, cuvântarea constantiniană ilustrează foarte bine care au fost resorturile spirituale și metodele politicii religioase de excepție ale primului împărat creștin.

⁵⁵ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXVI, 1-2, pp. 296-297.

⁵⁶ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XXVI, 2, p. 297.

⁵⁷ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, V, 1, p. 257; XXII, 1, p. 291; XI, 13, p. 271.

⁵⁸ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XI, 1, pp. 266-267.

⁵⁹ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XI, 3, p. 267.

⁶⁰ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, XI, 3, p. 267.

⁶¹ *Cuvântarea la adunarea sfinților*, V, 4, p. 259.

⁶² Pentru o analiză recentă a teoriilor legate de convertirea lui Constantin vezi Policarp Pîrvuloiu, „Convertirea lui Constantin cel Mare. Pons Milvius 312. Pronie și istorie” în Emilian Popescu, Mihai Ovidiu Cătoi (ed.), *Cruce și misiune. Sfinții Împărați Constantin și Elena promotori ai libertății religioase și apărători ai Bisericii*, vol. I, Ed. Basilica, București, 2013, pp. 39-85. Vezi și bogata bibliografie de aici, pp. 78-84.

⁶³ Mark Edwards, „The Constantinian Circle and the *Oration to the Saints*”, pp. 267 și 275.

Politica religioasă constantiniană axată pe unitate i-a avut în vedere și pe adversarii interni ai Bisericii, cu atât mai mult cu cât creșterea rapidă a comunităților creștine a făcut ca în sânul acestora să se nască interpretări diferite, uneori contradictorii, ale adevărului de credință mântuitor. Ereziile, învățăturile de credință greșite și în contradicție cu cele asumate de Biserica universală, și ereticii sunt menționați în diferite scrisori și acte oficiale imperiale. Atitudinea împăratului Constantin față de erezii și față de eretici este explicită și fără echivoc.

La sfârșitul anului 312 sau în prima parte a anului 313 împăratul Constantin trimite o scrisoare episcopului Cecilian al Cartaginei⁶⁴ prin care îi face cunoscut faptul că a disponibilizat o importantă sumă de bani pentru oferirea de ajutoare financiare unor clerici din Africa⁶⁵. Banii urma să-i pună la dispoziția lui Cecilian administratorul financiar general al Africii, iar episcopul Cartaginei trebuia să împartă banii conform unor instrucțiuni primite prin intermediul sfetnicului imperial Osiu de Cordoba⁶⁶. Constantin face astfel referire la un document redactat de Osiu la curtea imperială prin care, ca urmare a disputelor și a rupturii existente în Biserica din Africa de Nord, erau identificați acei clerici care au rămas fideli adevărului și Bisericii universale și se aflau în comuniune cu Cecilian și, prin acesta, cu Osiu de Cordoba și Miltiade al Romei. Doar aceștia puteau beneficia de generozitatea imperială. Documentul este expresia opțiunii constantiniene de a milita pentru unitatea Bisericii, sprijinirea ierarhiei și a clericilor aflați în comuniune de credință cu împăratul fiind un mijloc în această direcție⁶⁷.

La nivel conceptual, erezia este definită de împăratul Constantin din perspectivă socio-politică⁶⁸ drept o vâlvătaie de flăcări⁶⁹, aducătoare de vrajbă în/între bisericile/comunitățile creștine⁷⁰, un rău cumplit abătut peste oameni⁷¹, biserica ce este cuprinsă de ea fiind asemenea unui trup ros

⁶⁴ Aprilie 313 este limita pentru datarea acestei scrisori. Vezi Victor De Clercq, *Ossius of Cordoba*, pp. 149-150.

⁶⁵ Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, X, 6, 1-5, traducere, studiu, note și comentarii de Pr. prof. T. Bodogae, în col. Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 13, pp. 384-385.

⁶⁶ Gabriel-Viorel Gărdan, *Osiu de Cordoba - sfetnicul împăratului Constantin cel Mare* în Pr. prof. dr. Nicolae Chifăr, Pr. lect. dr. Daniel Buda (coord.), *Împăratul Constantin cel Mare și viziunea sa asupra vieții sociale...*, pp. 165-187.

⁶⁷ Charles Matson Odahl, *Constantin și imperiul creștin*, pp. 127-128.

⁶⁸ Vezi și L. Bernard, *The Criminalisation of Heresy in the Later Roman Empire: A Sociopolitical Device?* în *Legal History*, 16 (1995), pp. 121-146; E. Iricinschi & H. M. Zellentin (eds.), *Heresy and Identity in Late Antiquity*, Tübingen, 2008; E. Junod, *Les hérétiques et l'hérésie dans le „programme” de l'Histoire Ecclésiastique d'Eusébe de Césarée*, *Rivista di storia del cristianesimo* 6 (2009), pp. 417-434.

⁶⁹ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, II, LXI, 5, p. 154.

⁷⁰ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, II, LXII, p. 154.

⁷¹ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, III, LXIII, 1, p. 206.

de boală⁷². Din perspectivă religioasă și teologică, erezia este străină adevărului, justifică cele mai jalnice vicii, se mărginește la sminteli și simulacre, este o nebunie mare, hâdă și degradantă⁷³, sămânță a răului⁷⁴, o credință degradantă⁷⁵, o sminteală de nesuferit⁷⁶. La originea ereziei stau, în opinia imperatorului creștin, pasiunile umane și invidia, discuțiile cu privire la dogmele dumnezeiești fiind doar un pretext⁷⁷.

Pe de altă parte, ereticii sunt receptați și acuzați de împăratul drept-măritor ca fiind oameni fără Dumnezeu, înșelători care făcuseră un adevărat prăpăd prin orașe, prooroci mincinoși și lupi răpitori⁷⁸, potrivnici ai adevărului, dușmani ai vieții, sftetnici ai pierzării⁷⁹. Ereticii au dat glas unor crezuri sectare, au împletit credința lor deșartă cu minciuni și au îmbibat învățătura lor cu otravă⁸⁰. Ei dau chip minciunii, asupresc pe cei nevinovați, lipsesc de lumină pe cei credincioși, pierd vremea în discuții amăgitoare, pângăresc tot ceea ce ating, imprimă în conștiințele limpezi și nevinovate ale oamenilor răni aducătoare de moarte⁸¹. Mai mult, ereticii dau dovadă de o iresponsabilă ușurință, amăgesc puterea de credință a poporului și o risipesc în erezii⁸².

Pentru împărat răspândirea ereziilor și a vrajbei/lipsei de unitate aduse de ele a dobândit sensul unei nenorociri care l-a rănit profund⁸³, i-a provocat multă suferință⁸⁴, iar înmulțirea ereticilor l-a determinat să ia atitudine.

Maniera în care Constantin cel Mare a ales să acționeze în raport cu grupurile eretice este ilustrată de criza donatistă. Disputele dintre creștinii din Nordul Africii au ajuns în atenția curții imperiale ca urmare a faptului că ramura dizidentă donatistă a Bisericii din Africa de Nord a făcut apel la judecata și intervenția împăratului în neînțelegerile interne. Există în istorie un precedent în acest sens. Episcopii răsăriteni aflați în dispută cu ereticul Paul de Samosata au apelat la împăratul Aurelian (270-275) pentru a tranșa disputa. Aurelian a stabilit și el un precedent, supunând problema atenției și judecății episcopului Romei și solicitându-i aces-

⁷² Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, II, LXII, p. 154.

⁷³ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, III, LXIV, 2, p. 207.

⁷⁴ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, II, LXX, p. 161.

⁷⁵ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, III, LXIV, 2, p. 208.

⁷⁶ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, II, LXVI, p. 155.

⁷⁷ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, II, LXI, 3-4, p. 154.

⁷⁸ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, III, LXIII, 1, p. 206.

⁷⁹ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, III, LXIV, 2, p. 206.

⁸⁰ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, III, LXIV, 1, p. 206.

⁸¹ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, III, LXIV, 2, p. 207.

⁸² Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, II, LXVI, p. 155.

⁸³ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, II, LXIII, p. 154.

⁸⁴ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, II, LXVIII, p. 156.

tuia o soluție. Inițial Constantin a intenționat să adopte o soluție similară, supunând chestiunea, în anul 313, judecății episcopului Miltiade al Romei. Protestele donatiștilor l-au determinat, la sfatul lui Osiu, să stabilească un alt precedent, de această dată favorabil Bisericii, hotărând convocarea unui sinod la Arelate în anul 314 la care a invitat să participe episcopii din Apus și care urma să analizeze disensiunile doctrinare și disciplinare care dezbinau Biserica din Nordul Africii. Datorită faptului că hotărârile acestui sinod nu au fost acceptate de donatiști, Constantin a mers mai departe și a acționat în forță, prin decrete imperiale și prin brațul înarmat al statului, pentru restabilirea ordinii în Biserică⁸⁵. Același model l-a urmat și în cazul ereziei ariene, cu mențiunea că dată fiind gravitatea, amploarea și consecințele disputelor ariene, sinodul căruia i-a fost încredințată rezolvarea controverselor doctrinare a fost unul general/ecumenic.

Principial, prin adoptarea unui Edict împotriva ereticilor⁸⁶, uzând de instrumentul legislativ cu caracter general și abstract - *lex generalis*⁸⁷, Constantin a reglementat din punct de vedere legal situația ereticilor. Emis cel mai probabil după anul 325, edictul avea în vedere cazul concret al novațienilor, valentinienilor, marcioniștilor, pavlicienilor, montaniștilor, frigienilor și al tuturor celor care au dat promovate alte crezuri sectare. Legea a interzis atât întrunirile publice, cât și cele particulare ale ereticilor și a dispus confiscarea locurilor de adunare și de rugăciune ale acestora. În baza acestei legi bisericile lor, după confiscare, urmau să fie încredințate Bisericii universale, iar celelalte proprietăți erau puse la dispoziția autorităților⁸⁸. Pe de altă parte, legea cuprindea un îndemn imperial potrivit căruia ereticii ar trebui să slujească Domnului în duh de adevăr, să se alăture Bisericii universale cu bună credință, să se împărtășească din sfințenia Bisericii și să ajungă la cunoașterea adevărului⁸⁹. Acest îndemn ilustra politica Bisericii cu privire la eretici: intransigență față de erezie și deschidere față de cei care se desprind din mrejele ei.

⁸⁵ Pentru o prezentare detaliată a problemei vezi John L. Boojamra, „Constantine and The Council of Arles: The Foundations of Church and State in the Christian East”, în *The Greek Orthodox Theological Review*, 43 (1998), 1-4, pp. 129-141; Nicolae Chifăr, „Mișcarea donatistă și politica religioasă constantiniană” în *Revista Teologică*, XXII (94), 2012, pp. 130-142; Charles Matson Odahl, *Constantin și imperiul creștin*, pp. 127-136.

⁸⁶ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, III, LXIII - LXV, pp. 206-208.

⁸⁷ Vezi analiza excelentă și bibliografia complexă la Valerio Massimo Minale, *Creating a law about religion under Constantine the Great: The Case of Edict Against the Heretics (Eus. Vita Const. III 63-66)* în Dragișa Bojović (ed.), *Saint Emperor Constantine and Christianity*, vol. I, Niš, 2013, pp. 383-405.

⁸⁸ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, III, LXV, 1 și 3, pp. 207-208.

⁸⁹ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, III, LXV, 2, p. 207.

Textul conține o mențiune explicită cu privire la eficacitatea acestor măsuri în eradicarea fenomenului eretic⁹⁰, împăratul fiind convins că prin măsurile adoptate înșelăciunea întortocheatelor învățături eretice va dispărea⁹¹.

Pe de altă parte, și în textul Edictului împotriva ereticilor împăratul își recunoaște și afirmă în mod explicit dubla sa misiune pe care și-a asumat-o ca semn al recunoștinței față de Dumnezeu, izvorul fericirii sale. În egală măsură, el vrea să îndrume pe cei fideli credinței și să-i ferească de rătăcirii, iar pe cei care s-au îndepărtat de credința adevărată vrea să-i aducă de la întuneric la lumină, de pe calea deșertăciunii pe calea adevărului și din moarte la mântuire⁹².

Apologet în fața păgânilor și a persecutorilor și mărturisitor în fața ereticilor, Constantin cel mare a identificat cu precizie elementele generatoare de conflict în raporturile dintre creștinism, și religiile păgâne, între Biserică și manifestările eretice. Rechizitoriul său la adresa adversarilor religiei creștine percepută ca mijloc de promovare a unității imperiale și cale de mântuire personală este necruțător, iar măsurile legislative imperiale sunt fără echivoc.

⁹⁰ Există rezerve cu privire la maniera în care acest edict a fost aplicat și implicit la rezultatele sale. Peter J. Leithart diminuează valoarea juridică a edictelor împotriva ereticilor și a păgânilor, considerându-le mai degrabă expuneri retorice moralizatoare, menite să-i mulțumească pe credincioșii fanatici. Cu toate acestea, el este de acord că politica religioasă constantiniană a creat o „atmosferă” ostilă atât pentru eretici cât și pentru păgâni. Peter J. Leithart, *Defendig Constantine*, InterVarsity Press, 2010, pp. 129-131.

⁹¹ Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, III, LXV, 2, pp. 207-208.

⁹² Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, III, LXV, 2, p. 208.